

VEGLISI SEÇİM
win e fama za a bjele politik
...oca lale politikog auzp
in. lae bag oler alyaya d

Institut
Demokratija
za Razvoj

Analiza izbornih trendova od 2000-2010. godine

Priština
septembar, 2011.

Institut Demokratija za Razvoj (D4D)

**ANALIZA IZBORNIH
TRENDOVA
OD 2000-2010. GODINE**

Priština
septembar, 2011.

Autorsko pravo © 2011. Demokracija za razvoj (D4D).

Sva prava zadržana. Izuzev u svrhu citiranja kratkih pasusa radi pružanja kritike i osvrta na ovaj rad, nijedan deo ove publikacije ne može se umnožavati, čuvati u sistemu za dalje preuzimanje ili se prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim, mehaničkim, za fotokopiranje, snimanje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne dozvole Instituta D4D.

Izrada ove publikacije omogućena je uz podršku Agencije Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj (USAID) i Instituta za održive zajednice (ISC) kroz Program za ojačavanje građanskog društva na Kosovu (K-CSSP). Mišljenja izneta u ovoj publikaciji jesu mišljenja Instituta D4D.

SADRŽAJ

Pregled izveštaja	6
Uvod	8
Decenija demokratije	9
Kosovska izborna (r)evolucija	9
Biračko telo i izlaznost	11
Udvostručavanje biračkog tela	11
Nepoklapanje sa popisom stanovništva	12
Odziv: Funkcija visoke politike	13
Stranački rezultati	15
PDK: Doslednost	15
LDK: Spor oporavak nakon strmoglavog pada	16
AAK: Borba za probijanje regionalnih barijera	17
Nove stranke koje više nisu nove	18
Borba za poslednja rezervisana mesta	20
Posledice glavnih političkih izbora	21
Manji broj žena izabраних svojim glasovima	21
I dalje zavisne od lidera	23
Razmatranje dizajna glasačkog listića	23
Birači sve više cene otvorene liste	24
‘Višestruki’ glasovi i neispravni glasački listići	25
Nevažeci glasački listići: Prikaz postepeno ostvarenog napretka	26
Zašto su nam još uvek potrebni uslovni i glasački listići za glasanje putem pošte?	29

PREGLED IZVEŠTAJA

U prvoj deceniji održavanja izbora, izborni sistem, proces i način sprovođenja istih doživeli su postepeno pogoršanje. Međunarodni stručnjaci i posmatračke misije istakli su trend pogoršanja u izbornim procesima na Kosovu.

Mali broj zemalja uspeo je da načini toliko puno promena u svom izbornom sistemu u periodu od 10 godina: prelazak sa otvorenih na zatvorene liste i obrnuto, uveden je cenzus od 5%, uveden je direktan izbor gradonačelnika uzznačajnu izmenu sistema lokalne uprave i skoro svake godine vođena je debata o tome da li bi kvota zastupljenosti polova trebalo da bude zadržana i da li bi trebalo uvesti geografski podeljene izborne jedinice.

Može se odati utisak da Kosovo istinski razmatra promene, ali su procesi obično pažljivo osmišljeni tako da upiju energiju za promenama i da opravdaju zadržavanje najprostije formule koja pruža najveću mogućnost predviđanja političkoj sceni na Kosovu.

Prekomerna zavisnost od međunarodne zajednice i spor put napredovanja kosovskih institucija karakterišu deceniju dugo iskustvo. 'Kosovizacija' poslednjih dvoje izbora u suštini je značila da je Kosovo počelo da plaća izbore iz svog budžeta, preuzimajući odgovornost i za neuspeh, međutimsve ovo je praćeno malim prenosom praktičnog znanja sa mnogo iskusnijih međunarodnih partnera.

Razumljivo je da Kosovo vrši učestale promene pošto bilo koji novi proces zahteva vreme i razmišljanje o tome kako da postane dobro ustanovljen. Neke stranke se bore da razumeju kako da se pozabave promenama, dok su neke stranke uspele da ovladaju sistemom poprilično dobro, čak bi neki rekli i suviše dobro.

Dosadašnji procesi diskusija o novom izbornom sistemu snažno su usmeravani od strane međunarodne zajednice i glavnog rukovodstva zarad uvođenja karakteristika koje bi konsolidovale aktuelnu političku scenu. Ovo se desilo i u prošlosti uvođenjem cenzusa, ali su Kosovci bili daleko od spremnosti za konsolidaciju. Nasuprot tome, oni su bili u očajnoj potrazi za novim alternativama koje su ih nakon toga izneverile.

U smislu trendova, kosovsko biračko telo skoro se udvostručilo, uglavnom usled registracije pripadnika iz dijaspore i srpske zajednice u prvim posleratnim godinama. Međutim, biračko telo nastavilo je da raste za prosečno 50,000 lica godišnje, što je dvostruko više u odnosu na stopu prirodnog priraštaja. Uporedbom sa brojem stanovnika iz 2011. godine dolazi se do zaključka da više od 330,000 lica sa biračkog spiska ili nisu živi ili žive u inostranstvu, a ovaj broj će samo rasti iz godine u godinu.

Tokom godina, politička scena gravitirala je oko bolje uspostavljenih stranaka. PDK je zadržao doslednu biračku osnovu. Stranka LDK doživela je blagi pad dok je bila na vlasti, oštar pad kada se njenih nekoliko grupa rasparčalo prepolovljavajući njeno biračko telo u 2007. godini, ali je nedavno ostvarila blagi pomak. Linija kretanja trenda stranke AAK predstavlja jasan barometar prisustva njenog lidera u zemlji. Udeo sve tri velike stranke kao procenat u ukupnom broju glasova se umanjio,

što se prvo pripisuje manjem odzivu a kasnije pridruživanju mnogih novih stranaka izbornoj trci. Nekoliko novih stranaka pridobilo je ljutite birače koji su se klonili tri glavne stranke, ali nijedna od njih nije uspjela da ih zadrži, gubeći ih javljanjem novih stranaka. Poslednji izbori održani 2010. godine ne samo da označavaju kraj prve decenije kosovskih eksperimenata sa demokratijom, već donose i sledeće tri novine:

- (a) Kraj opadajućeg trenda stranke LDK;
- (b) Uspon nove stranke koja se značajno razlikuje od prethodnih 'novih' opcija i ovde je kako bi ostala;
- (c) Kraj statusno povezanog trenda glasanja kod Srba i vraćanje njihovog glasačkog trenda na dugi rok.

Stopa žena izabranih svojom zaslugom umanjila se između 2007. i 2010. godine, i ovo treba dalje preispitati. Mogućnost praćenja stope njihovog izbora zaslugom ukazaće na trenutak u kome će Kosovo biti spremno da samo bira žene i daće dalju legitimnost barem onim ženama koje su ušle u Parlamentsvojim glasovima.

Imajući u vidu izbor od pet imena na glasačkom listiću, više od dve trećine birača takođe je obeležilo i lidera stranke. Ovo može ukazati na činjenicu da je jedna izborna jedinica pogodnija za rukovodstvo, ali ono što je interesantno istaći jeste da je od svih stranaka, jedina veća stranka na čijem se čelu ne nalazi predsednik koji ju je osnovao, osvojila najveći deo svojih glasova upravo pod imenom svog lidera.

Prostina izbornog sistema govori puno i o dizajnu samog glasačkog listića. Kosovu se često savetuje da primeni jednostavan izborni sistem, ali se za isti osmišljavaju veoma komplikovani glasački listići. Od presudnog je značaja da sistem bude jednostavan za birače (odnosno da imena budu ispisana na glasačkom listiću), čak i ukoliko postane komplikovaniji za one koji sprovode izborni proces. Pod pretpostavkom dobijanja dovoljno vremena, usavršavanje kapaciteta CIK-a moglo bi se ubrzati. Jedna izborna jedinica je značila da se imena ne mogu pojavljivati na glasačkom listiću i njegovo kombinovano korišćenje sa preferencijalnim glasanjem imalo je za posledicu da su birači nisu označili mnoga imena, koja su članovi biračkih odbora videli za shodno da popune.

Visoka stopa nevažećih glasačkih listića u 2007. godini trebalo bi da posluži kao lekcija da se ne održavaju višestruki izbori u istom danu. Istovremeno, stopa nevažećih glasačkih listića opala je tokom godina, što navodi na zaključak da otvorene liste predstavljaju daleko manji problem od preferencijalnog glasanja. Skoro polovina poslanika većih stranaka izabrana je samo zahvaljujući otvorenim listama, što je jasna indicija o mimoilaženju preferencija birača i preferencija stranke u rangiranju svojih kandidata.

Nadamo se da će ovaj prvi pokušaj da se izvrši analiza trendova nakon 2010. godine obogatitimeru i kvalitet javnog diskursa o tekućim izbornim reformama. Raščlanjivanje ovih trendova vremenski je zahtevno pošto su podaci objavljeni od strane vlasti često nepotpuni i predstavljaju se u drugačijem formatu iz godine u godinu.

Podaci predstavljeni u ovom radu predstavljaju samo početak sveobuhvatne studije koja treba da se sprovede kako bi se različite političke stranke informisale o prazninama i zastojevima, kao i o prednostima i nedostacima različitih izbornih rešenja koje je Kosovo isprobalo u prošlosti. Bez ovakvog detaljnog preispitivanja, izborni organi i donosioci odluka neće biti u adekvatnoj poziciji da izbegnu zamke koje vrebaju prilikom održavanja budućih krugova naših demokratskih procesa.

UVOD

Kosovo je napunilo deceniju izborne demokratije. Od 2000. do 2010. godine, Kosovo je održalo četvero izbora za Narodnu skupštinu, četvero izbora za skupštine opština i dvoje izbora za gradonačelnika. Deset godina predstavlja kratak vremenski period da se osmotri evolucija izbornih procesa ali je kosovsko izborno iskustvo tokom ovog vremenskog perioda bilo burno i praćeno mnogobrojnim promena. Kosovska izborna demokratija još uvek nije uspostavila svoje jake temelje, dok su promene uvedene tako često da je teško razgraničiti i izdvojiti njihove efekte od drugih faktora koji su se javili u međuvremenu.

Redosled održavanja 12 izbora (u sedam izbornih godina) pruža osnovu za prvobitnu analizu. Pažljivo preispitivanje trendova korisno je kako bi se pokrenula diskusija utemeljena na činjenicama i ciframa. Trendovi mogu ilustrovati procese i rezultate koji se ne mogu uočiti golim okom. Nadamo se da će ovaj prvi pokušaj da izvršimo analizu trendova nakon 2010. godine obogatiti količinu i kvalitet javnog diskursa o tekućim izbornim reformama.

Ocene EK koje ističu da su kosovski izborni organi ostvarili 'ograničeni napredak' u protekle tri godine zabrinjavajuće su pošto postoje brojni slučajevi počinjenih prekršaja. Drugi nezavisni glasovi bili su još više kritički obojeni, te samim tim ne postoji sumnja da institucije koje upravljaju izbornim procesom moraju obratiti mnogo veću pažnju na ispravljanje barem onih nedostataka koji su dobro dokumentovani.

Podaci pruženi od strane CIK-a često su nepotpuni i predstavljeni su u formatima koji uporedbu čine teškom, skupom i vremenski zahtevnom. Malo organizacija može priuštiti da prekuca tone cifara sa, za upotrebu teških PDF formata, iprazninama u podacima u kvantitativne baze podataka zbog čega i postoji oskudan broj studija koje pomažu da se razume naše izborno iskustvo.

Analiza trenda predstavljena u delu koji sledi uzima u obzir promene nastale tokom godina koje su u najvećoj meri uticale na izborni proces. Studija počinje tako što sagledava najosnovnije aspekte izbornog procesa kao što su kretanja u biračkom telu, vođenje biračkog spiska da bi zatim prešla na analizu celokupnog trenda nevažjećih, neispravnih, uslovnih i glasačkih listića za glasanje putem pošte. Sveobuhvatni trendovi političkih stranaka analiziraju se u nastavku, a za njima sledi preispitivanje njihove zavisnosti od lidera, efekat otvorenih lista i na kraju uporedba stope žena izabраниh na funkciju poslanika svojom zaslugom u odnosu na kvotu.

Podaci predstavljeni u ovoj publikaciji predstavljaju samo početak sveobuhvatne studije koja treba da se sprovede kako bi se političke stranke informisale o prazninama i uskim grlima, kao i o prednostima i nedostacima različitih izbornih rešenja koja je Kosovo isprobalo u prošlosti. Bez ovakvog detaljnog preispitivanja, izborni organi i donosioci odluka neće biti u adekvatnoj poziciji da izbegnu zamke koje vrebaju prilikom održavanja budućih krugova naših demokratskih procesa.

D4D će nastaviti da preispituje mnogo dublje i da predstavi veći broj nalaza u svojim budućim publikacijama. Trendovi koji su ovde predstavljeni trebalo bi da dovedu do kvalitativnije diskusije o tome koje reforme su Kosovu potrebne u budućnosti, njenom izbornom sistemu kao i samom procesu.

DECENIJA DEMOKRATIJE

Oktobra 2000. godine, organizovani su prvi izbori za lokalnu upravu na Kosovu, od strane tadašnje administracije UNMIK-a. U to vreme OEBS, kao treći stub UNMIK-a, preduzeo je vodeću ulogu u organizovanju, finansiranju i sprovođenju izbora za uspostavljanje prvih demokratski izabranih organa lokalne uprave na Kosovu. Lokalne skupštine prošle su izborni test u još tri kruga održana od tada (2004, 2007. i 2009). Prvi izbori za skupštinu na lokalnom nivou nakon proglašenja nezavisnosti 2009. godine doveli su do uspostavljanja novih opština u Gračanici, Ranilugu, Klokotu, Juniku, Mamuši i Đeneral Jankoviću.

Prvi nacionalni izbori koji su doveli do osnivanja prve Narodne Skupštine Kosova održani su novembra 2001. godine, za ko-

jima su usledili izbori održani 2004, 2007. i poslednji put 2010. godine. Sva četiri saziva Skupštine bila su podložna kvoti zastupljenosti polova. Mogućnost birača da utiču na stranačke liste predstavljala je glavni izvor iritacije stranačkih lidera a Kosovo se ponovo suočava sa pretećim pritiscima da odbaci otvorene liste.

Izbori u periodu od 2000-2010			
Godina	Nacionalni izbori	Izbori za skupštine opština	Izbori za gradonačelnike
2000		X	
2001	X		
2002		X	
2004	X		
2007	X	X	X
2009		X	X
2010	X		

Kosovska izborna (r)evolucija

Opsežna kampanja za promenu izbornog sistema sprovedena je u periodu od 2003-2004. godine, dovodeći do većih promena u izbornom okviru 2007. Prekretnica u izborima desila se 2007. godine kada je Kosovo po prvi put uvelo otvorene liste na izborima za skupštinu i direktan izbor gradonačelnika. Osim ovih poboljšanja za koje se građansko društvo svestrano zalagalo, Kosovo je takođe načinilo korake unazad. Uvođenje cenzusa od 5 % (od 2007. godine) započelo je konsolidaciju stranaka u vreme kada je Kosovo trebalo krepkiju dinamiku i dalje promene. Imajući u vidu odsustvo izbornih jedinica, pravo rešenje bilo je uvesti višestruki izbor (preferencijalno glasanje), ali nisu uvedene dovoljne zaštitne mere da se spreči krađa glasova.

Poslednjih dvoje izbora (lokalni izbori održani 2009. godine i nacionalni izbori održani 2010. godine) finansirano je iz kosovskog budžeta i na istima je bila primetna veća uloga domaćih izbornih organa. Uprkos činjenici da više ne finansira izbore, angažovanje OEBS-a ostalo je i dalje presudno ali samo u pozadini i bez zvanične odgovornosti. Uzgred, ovo dvoje izbora praćeno je nekim od najgorih neregularnosti a objavljivanje rezultata odugovlačeno je usled ponovnog glasanja u odabranim opštinama, verifikovanja uslovnih glasačkih listića i rešavanja brojnih prekršaja. Na lokalnim izborima održanim 2009. godine, CIK je naložio ponovno glasanje u četiri (4) opštine (119 biračkih centara), Prizren, Lipljan, Gnjilane, Mitrovica dok je 2010. godine CIK naložio ponovno glasanje u 5 opština (94 biračka centra), Srbica, Glogovac, Mitrovica, Dečani, Mališevo.

Izbori održani neposredno nakon rata počeli su sistemom otvorene liste u izbornoj trci za prvelokalne skupštine održanoj 2000. godine. Birači su imali mogućnost da se opredele za jednog kandidata sa

liste njihove omiljene partije, dok ova opcija nije bila na raspolaganju u dva naredna izborna procesa kada su na Kosovu bile uvedene nepopularne zatvorene liste. Javnim pritiskom izražena je izričita nenaklonost prema mogućnosti da lideri stranaka, koje nemaju nikakvu internu demokratiju, budu ti koji odlučuju o listi poslanika koji će se nalaziti u narednom sazivu Parlamenta. Glavna transformacija desila se pre 2007. kada su uvedene otvorene liste i direktan izbor gradonačelnika. Ova praksa praćena je i na lokalnim izborima održanim 2009. godine i na nacionalnim izborima održanim 2010, uz smanjenje u broju izbora u preferencijalnom sistemu sa 10 na 1.

	2000.	2001.	2002.	2004.	2007.	2009.	2010.
Vrsta izbora	za skupštine opština	nacionalni	za skupštine opština	nacionalni	nacionalni za skupštine opština za gradonačelnika	za skupštine opština za gradonačelnika	nacionalni
Liste	Otvorene liste	Zatvorene liste			Otvorene liste		
Br. izbora na raspolaganju pri glasanju	Jedan izbor				1+ 10 izbora	1+1 izbora	5 izbora
Cenzus	Bez istog				5% (za nacionalne izbore)	Bez istog	5%
Gradonačelnik	Biran od strane Skupštine	N/D	Biran od strane Skupštine	N/D	Direktno izabran		N/D
Izborne jedinice	N/D	Jedna izborna jedinica	N/D	Jedna izborna jedinica		N/D	Jedna izborna jedinica

Iako političke stranke kandiduju za izbornu trku potpunu listu kandidata za skupštine opština i za Skupštinu na nacionalnom nivou, biraćima je dat izbor da glasaju za jednog kandidata na lokalnim izborima održanim 2000. Nakon perioda sa zatvorenim listama od 2001. do 2004. godine, otvorene liste ponovo su uvedene 2007. U nedostatku političke želje za uvođenjem geografski podeljenih izbornih jedinica, otvorene liste sagledane su kao neadekvatne ukoliko je dozvoljeno glasanje za samo jednog kandidata. Percepcija da je biračko telo opsednuto njihovim liderima dovela je do zaključka da će kandidati na lokalnom nivou smatrati izazovnim da se kandiduju. Uskraćeni mogućnosti da budu adekvatno zastupljeni u medijima, da imaju pristup finansijskim sredstvima ili da se kandiduju za posebne izborne jedinice, odlučeno je da se za izbore za skupštinu na nacionalnom i lokalnom nivou održane 2007. godine dozvoli da biraći označe do 10 različitih kandidata iste stranke. Pošto je troje izbora održano istovremeno, biraći su mogli staviti do 23 znaka (1 za gradonačelnika, 1 za stranku + 10 kandidata za nacionalne izbore i 1 stranku + 10 kandidata za opštinske izbore). Kvota zastupljenosti polova predstavljala je dodatnu okolnost koja je trebalo da bude uzeta u obzir koja je pomogla da se zadrži nepopularno višestruko glasanje na još dvoje izbora. Međutim, ovo će skoro sigurno biti odbačeno u budućnosti, pošto su poslednji izbori pokazali da je preferencijalno glasanje prokrćilo put za masivnu krađu glasova u okviru političkih stranaka kojima su obmanjeni ne samo redovni biraći već i mnogi lojalisti političkih stranaka.

U prva dva saziva, skupštine opština izabrale su svoje predsednike, dok je u naredna dva mandata počevši od 2007. godine došlo do uvođenja izvršnih funkcija gradonačelnika (umesto nekadašnjih GIS-a) i njihovog direktnog izbora od strane biraća. Gradonačelnici se biraju u dvokružnom sistemu, u kome dva kandidata sa najvećim brojem osvojenih glasova idu u balotažu.

BIRAČKO TELO I IZLAZNOST

Udvostručavanje biračkog tela

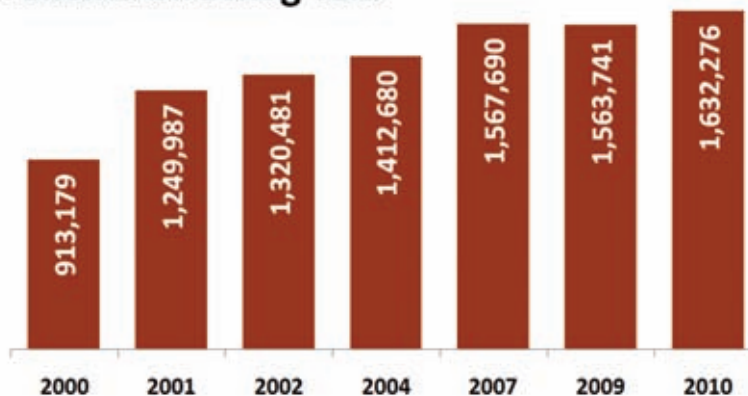
Veličina biračkog tela sve vreme je predstavljala jedno od najkontroverznijih pitanja. U 2010. godini biračko telo brojilo je 1,632,276 registrovanih birača (ljudi od 18 godina starosti i više) i bilo je za

75.6% veće u odnosu na biračko telo sa prvih izbora održanih 2000. Ovo ne predstavlja tačan odraz broja ljudi sa pravom glasa uglavnom usled činjenice da se mnoga preminula lica konstantno pojavljuju na biračkom spisku, kao i pripadnici iz dijaspore. U prve dve godine došlo je do pozamašnog porasta biračkog tela sa time da se preko 400,000 novih birača uglavnom pripisuje registraciji pripadnika iz dijaspore i iz

srspske zajednice, uporedno sa prirodnom stopom porasta stanovništva koje je dostiglo starosnu dob za glasanje. Tokom ovih godina, birački spisak rastao je brže nego uobičajeno uglavnom zbog toga što su samo dodavani novi birači a uklanjan je veoma mali broj imena preminulih lica.

Posledična stopa porasta u periodu između 2002. i 2004. godine ukazuje na prirodan rast (koji demografi ocenjuju na oko 30,000 godišnje) dok preko 15,000 ostalih najverovatnije obuhvata imena

Veličina biračkog tela

Grafikon 1: Ukupan broj lica sa pravom glasa.

Razvoj biračkog tela tokom godina		
2001-2000	336,808	Registracija dijaspore i jednog dela srspske zajednice
2002-2001	70,494	
2003-2002	46,099	Novoregistrovani birači sa veoma malim prečišćavanjem imena preminulih (broj preminulih akumuliran je tokom godina, pošto se nakon prečišćavanja ne vrši ažuriranje opštinskih matičnih knjiga)
2004-2003	46,099	
2005-2004	51,670	
2006-2005	51,670	
2007-2006	51,670	
2008-2007	-1,975	Brisanje imena preminulih u nekim opštinama
2009-2008	-1,975	
2010-2009	68,535	Novoregistrovani birači bez čišćenja imena preminulih

preminulih koja nikada nisu uklonjena. Porast je skoro dva puta viši od stope Kosovaca koji dostižu starosnu dob za glasanje.

Opštine vode svoju evidenciju civilno registrovanih lica koja se koristi kao glavni izvor podataka za Centralnu matičnu knjigu koja se vodi od strane Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP). Prilikom priprema za izbore, Cen-

tralna izborna komisija dobija istu od MUP-a. Imena preminulih koji su izbrisani sa biračkog spiska nisu ažurirana u opštinskim registrima koji su korišćeni na narednim izborima. Stoga je biračko telo počelo da se uvećava još više, sa prosečnih 46,099 (2002-2004), na 51,670 (2004-2006) i dostiglo je rekordnu visinu od 68,535 (2009-2010). Ovo je naznaka da su se neki od ljudi koji su skinuti sa biračkog spiska 2009. godine ponovo pojavili na biračkom spisku 2010. godine.

Jedina godina u kojoj je CIK sproveo bolje prečišćavanje spiska u smislu imena preminulih bila je 2009. Međutim, naredne godine tokom priprema za nacionalne izbore, većina ljudi koji su skinuti sa spiska verovatno su se ponovo pojavili usled porasta od približno 70,000 u okviru jedne godine (dvostruko više od broja rođenih) što se ne može drukčije objasniti. Može se zaključiti da CIK nije vratio pročišćeni spisak nazad MUP-u i opštinama na ažuriranje, i ponovno prečišćavanje od strane CIK-a je neefikasno i nedelotvorno.

Grafikon 2: Godišnji prikaz razlika u biračkom telu od 2000. do 2010.

Ove procene dovode do zaključka da je oko 3,000 nedavno preminulih lica dodato biračkom spisku pored mladih birača koji su dostigli starosnu dob za glasanje i pored imena prethodno preminulih lica koji su prenošeni na biračkom spisku iz godine u godinu. Zavod za statistiku Kosova iznosi u svojim izveštajima brojkicu od oko 7,000 preminulih godišnje, što znači da je oko 4,000 verovatno uklonjeno od strane opština i da ostaje još 3,000.

Nije u svim opštinama zabeležen pad u biračkom telu u 2009. Zapravo, u nekima je došlo do porasta od oko 4%, što ukazuje da je prečišćavanje sprovedeno neravnomerno duž opština. Priština je imala oko 12% ili više od 21,000 birača koji su skinuti sa njenog spiska, Kačanik i Peć su doživeli pad od skoro 6,000. Dvanaest opština doživelo je porast u biračkom telu čak nakon prečišćavanja, uz to da su Glogovac i Mališevo doživeli najveći porast od svih opština, od po +3.9% biračkog tela.

Nepoklapanje sa popisom stanovništva

Sprovođenje popisa stanovništva u proleće 2011. godine i preliminarni podaci ukazuju na dalja nepoklapanja ako napravimo uporedbu sa biračkim spiskom. Razlike koje se mogu uočiti nakon nedavnog popisa stanovništva ukazuju da postoje ozbiljni problemi sa biračkim spiskom i potencijalno sa podacima iz popisa. Popisom utvrđen ukupan broj stanovnika iznosi

Žive na Kosovu > od 18 godina		
	1,733,872	Registrovana lica po popisu stanovništva (isključujući Srbe sa severa i iz dijaspore)
-	476,815	Ispod 18 godina starosti (25-30%) po proceni
=	1,257,057	Procenjena veličina aktivnog biračkog tela, isključujući Srbe sa severa
Naduvan broj birača		
	1,632,276	Biračko tela na biračkom spisku iz 2010.
-	1,257,057	Procenjena veličina biračkog tela bez Srba sa severa
-	≈ 40000	Srbi sa severnog Kosova
=	335,219	Proračunati broj lica koji figuriraju na biračkom spisku ali ne glasaju (preminuli i dijaspora)

1,733,872; što je samo 6% više u odnosu na birački spisak iz 2010. godine (koji nasuprot popisu stanovništva ne obuhvata i one ispod 18 godina starosti). Dok je srpsko stanovništvo na severu Kosova bojkotovalo popis a dijaspora nije obuhvaćena popisom, ovaj rezultat jasno ukazuje da je biračko telo značajno manje nego što to predstavlja birački spisak iz 2010. godine.

Uprkos nekim od problema u vezi sa popisom stanovništva iz 2011. koji je sproveden aprila ove godine, ovo ukazuje na postojanje velike razlike u poređenju sa biračkim spiskom. Demografi ocenjuju da negde oko 25-30% stanovništva ima manje od 18 godina starosti, čime nemaju pravo glasa. Ukoliko se ovaj deo oduzme od ukupnog broja registrovanih stanovnika, procenjena veličina biračkog tela iznosi približno 1,250,000 (isključujući približno 40,000 Srba sa severa koji nisu učestvovali u popisu). Ova procena navodi na zaključak da je birački spisak za 2010. godinu uvećan za više od 335,000 ljudi, koje uglavnom sačinjavaju pripadnici iz dijaspore i imena preminulih lica koja nisu uklonjena sa spiska u periodu od deset godina (2000-2010).

Odziv: U funkcijiviseke politike

Najviše zabrinjavajući trend na kosovskim izborima dugo vremena bio je opadajući odziv birača. Na prvim izborima organizovanim nakon rata, lokalnim izborima održanim 2000. godine, odziv birača dostigao je 79%, što je stopa koja je postignuta uglavnom zbog toga što je veličina biračkog tela bila veoma mala. Ovo je razlog zašto smo se opredelili da odziv predstavimo prvenstveno u apsolutnim brojkama (iako bi uopšteno trebalo procentualno predstaviti udeo biračkog tela). Pošto je biračko telo raslo nesrazmerno u prve dve godine, čak i poboljšan odziv u 2001. (u apsolutnim brojkama) ukazuje na oštar pad kada se predstavi procentualno. U 2001. godini, više od 60,000 Srba koji žive u Srbiji i Crnoj Gori glasalo je na nacionalnim kosovskim izborima održanim 2001. godine a biračko telo je obuhvatalo više od 105,000 registrovanih biračaiz ove grupe.

Grafikon 3: Broj birača na lokalnim, nacionalnim i izborima za gradonačelnike.

Oštar zabrinjavajući pad, čak u apsolutnim brojkama, počinje 2002. godine i nastavlja se do 2007. Najniži odziv pao je na ispod 40% registrovanih birača, objašnjen masovnim nezadovoljstvom upravljanjem i neostvarivanjem napretka u pogledu kosovske državnosti. Interesantno je primetiti da su izbori 2007. godine održani istog dana, ali postoji razlika od skoro 60,000 glasova u odzivu na nacionalnim izborima u poređenju sa odzivom na izborima za skupštine opština. Dokazi ne mogu dovesti ni do kakvog zaključka ali postoji nekoliko mogućnosti koje mogu objasniti masivno nepoklapanje izuzev krađe glasova.

Odziv birača počeo je da raste donekle na prvim izborima nakon proglašenja nezavisnosti, međutim u smislu brojki i dalje je niži u odnosu na broj birača u 2001. ili 2002.

Na nacionalnim izborima održanim 2010. godine, 15 opština doživelo je pad u odzivu birača sa time da je Mitrovica doživela najveći pad za 7.8% u poređenju sa odzivom na izborima za lokalnu skupštinu održanim 2009. godine. Sa druge strane, odziv birača povećao se u 21 opštini sa najvećim porastom u odzivu birača koji je zabeležen u Prištini

(9.8%). Opštine Novo Brdo i Gračanica ostvarile su najveći porast u odzivu birača u 2010. godini, sa 24.8% odnosno 22.5%, što se objašnjava promenom stava među kosovskim Srbima koji su glasali u najvišim brojkama od 2001. Najveći porast u odzivu u poslednjih troje izbornih procesa (2007-2010) zabeležen je u Srbici, Glogovcu, Lipljanu, Kačaniku

i Prištini (tri opštine su sprovele ponovne krugove u svom procesu, Srbica i Glogovac 2009. i 2010. godine i Lipljan na lokalnim izborima 2009). Međutim, čak i nakon ponavljanja procesa glasanja u Srbici i Glogovcu, njihov odziv dostigao je skoro 60%, što je značajno više u odnosu na nacionalni prosek.

Postoji razlika od skoro 60,000 glasova u odzivu na nacionalnim izborima u poređenju sa odzivom na izborima za skupštine opština, održanim istog dana.

STRANAČKI REZULTATI

Kratak pregled učinka ostvarenog od strane političkih stranaka tokom poslednjih deset godina koji je predstavljen u nastavku, ne uspeva da odrazi u potpunosti nivo zainteresovanosti koji ovi trendovi izazivaju, ali obim ove publikacije ne dozvoljava detaljniju studiju u ovoj fazi.

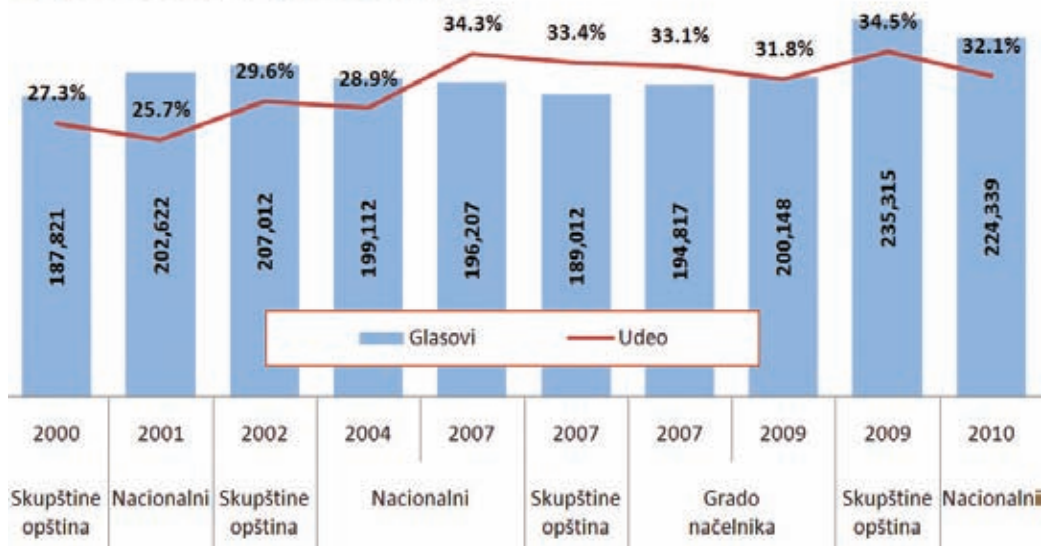
PDK: Doslednost

Stranka koja je bila u stanju da zadrži svoje birače na najdisciplinovaniji način tokom poslednje decenije jeste Demokratska partija Kosova (PDK). Iako je njeno biračko telo bilo u rasponu od oko 188,000 birača kada se kandidovala na izborima 2000. godine dopreko 235,000 birača na izborima za gradonačelnika održanim 2009, ovo je jedina stranka koja uopšteno ima dosledan, ravnomeran trend. PDK je takođe imao silaznu putanju u 2007, ali je pad bio blaži u odnosu na celokupan pad u odzivu, čime je udeo njihovih glasova u ukupnom broju bio veći. Biračko telo stranke PDK jasno je bilo doslednije i izašlo je na birališta kada je preostali deo biračkog tela pokazao svoj visoki nivo nezadovoljstva. Uopšteno nizak odziv pružio je stranci PDK markantnost i ona je iskoristila svoje prisustvo u opoziciji od 2004. do 2007. godine da pobedi na izborima 2007.

Neuobičajeno, godine koje je stranka PDK provela na vlasti takođe su dovele i do većeg broja osvojenih glasova. Široko rasprostranjeno nezadovoljstvo predstavljeno i u izveštajima ranog upozorenja UNDP-a dokazuje da viši broj glasova nije nastao kao rezultat dobrog upravljanja već kao direktna posledica sposobnosti ove stranke da koristi vladine resurse i da daje obećanja za nerealne kapitalne investicije koje je iskoristila u svoju korist tokom predizborne kampanje. Na poslednjih dvoje izbora, PDK je povećao svoje brojke značajno uprkos poništavanju glasova u nekoliko opština.

Najveći uspeh stranka PDK je ostvarila u glasovima koje je osvojila u trci za gradonačelnika 2009. godine gde je kolektivno u svim opštinama imala oko 11,000 više glasova u odnosu na trke za skupštine na lokalnom nivou održane iste godine. Razlog za ovo uglavnom je bolji učinak ostvaren od strane njenih kandidata u Prizrenu, Vučitrnu, Srbici i Podujevu.

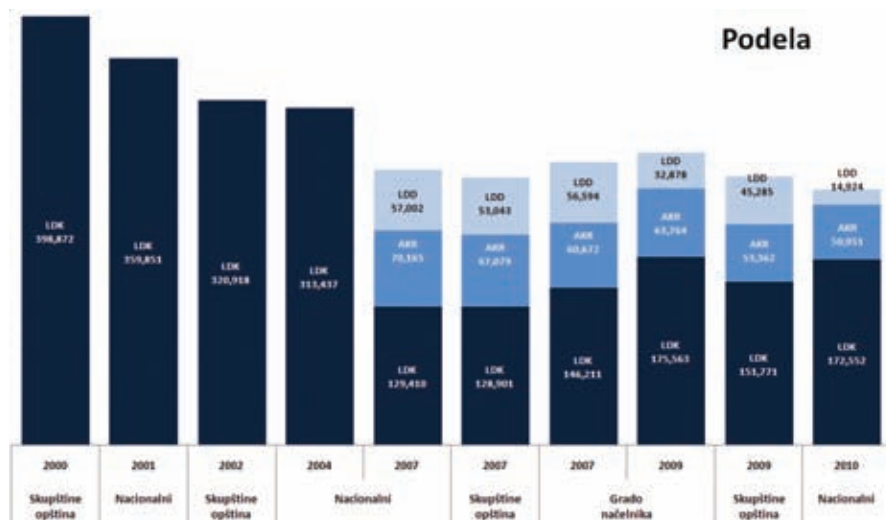
Posvećene pristalice

Grafikon 4: Broj glasova datih stranci PDK i njihov procentualan udeo u ukupnom broju glasova.

LDK: Spor oporavak nakon strmoglavog pada

Stranka koja je osvojila više od polovine svih birača nakon rata (55.3%) doživela je konstantan pad od tada, sa malim oporavkom u 2009. i 2010. Prvobitni pad stranke LDK iz perioda između 2000-2004. godine bio je veoma spor (399,000 u 2000. na 313,000 u 2004). U 2007, stranka LDK izgubila je više od polovine svog biračkog tela, koji je uglavnom otišao u tabor Demokratskog saveza Dardanije, frakcije koja se odvojila od stranke LDK, i novoformiranih stranaka Alijanse za Novo Kosovo i Reformističke stranke ORA. Po prvi put, stranka LDK postala je druga politička snaga u zemlji, zaostajući iza stranke PDK. Odsustvo lidera koji je osnovao stranku LDK, g. Ibrahima Rugove, nesumnjivo je doprinelo podeli stranke LDK u 2007, ali je gubitak biračkog tela započeo još u vreme Rugove.

Grafikon 5: Broj glasova osvojenih od strane LDK, LDD, AKR od 2000-2010.

U 2007. godini, lokalni ogranci ostvarili su mnogo veći uspeh u odnosu na nacionalne strukture sa oko 20,000 glasova više u trci za gradonačelnika u odnosu na izbornu trku na nacionalnom nivou (obrnut trend u odnosu na stranku PDK). Ovo može delimično biti objašnjeno slabošću lokalnih ograna stranke AKR i LDD, godinu dana nakon njihovog osnivanja. Tek nakon lokalnih izbora održanih 2009. godine stranka LDK počela je ponovo da stiče svoje izgubljeno biračko telo pošto su stranke LDD i AKR oslabile a istovremeno se povećao i odziv. 23,000 glasova više osvojeno je u trkama za lokalnu skupštinu održanim 2009. godine u poređenju sa istom izbornom trkom u 2007. godini (što se može objasniti činjenicom da veće stranke imaju veću verovatnoću da ostvare visoki rezultat u trkama za gradonačelnika pošto se stvara većinski efekat). Brojke su povećane mnogo jačom trkom za gradonačelnika u Prištini, gde je Isa Mustafa uspeo da osvoji oko 10,000 glasova više u odnosu na stranku LDK u lokalnoj skupštini, ali takođe i u drugim opštinama kao što su Podujevo, Gnjilane, Istok, Kosovo Polje.

U 2010. godini, stranka LDK zadržala je biračko telo koje je ponovo pridobila 2009. godine i sigurno je ponovo osvojila neke dodatne birače stranaka LDD i AKR. Može se povesti debata o tome koliko je njen položaj u vladi u periodu između 2007-2010. godine uticao na učinak stranke LDK ali je učinak ostvaren od strane Mustafe u Prištini taj koji je doprineo dobijanju skoro polovine ponovo stečenih birača ove stranke. Njegovo suprotstavljanje Vladi po svemu sudeći je potpomoglo percepciju da stranka LDK predstavlja glavnu opozicionu alternativu i koncentraciju nekih od glasova protiv stranke PDK. U poređenju sa izbornom trkom na nacionalnom nivou održanom 2007. godine, u 2010. godini stranka LDK povećala je svoje biračko telo u 19 opština, sa najvećim

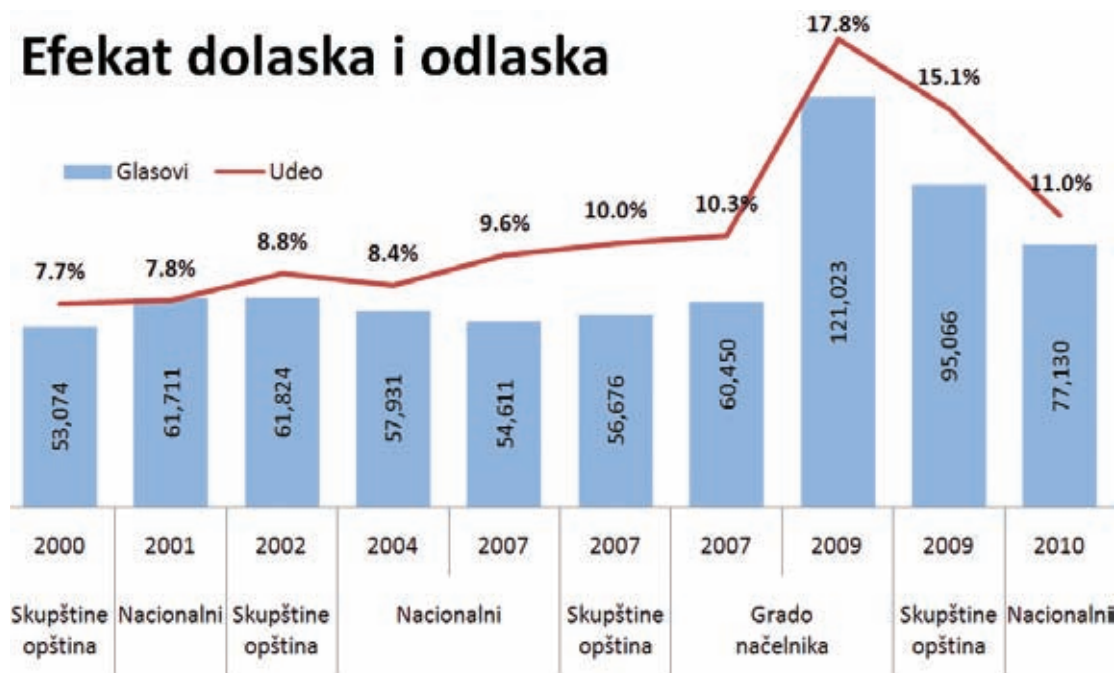

porastom u Prištini (13.4%) i Kamenici (12.6%) ali je izgubila biračko telo u drugih 11 opština sa najvećim brojem birača izgubljenih u Suvoj Reci (-12.4%) i Štrpcu (-8.0%).

Nakon odvajanja od stranke LDK, LDD je uspeo da oformi jezgro svojih birača i da prođe cenzus od 5%. Stranke LDD i AKR u svom prvom mandatu 2007. godine osvojile su više od 50,000 odnosno 70,000 glasova. Ovaj uspešan početak za stranke LDD i AKR ostvaren je u određenoj meri i zbog podele stranke LDK. Evidentno je da su birači bili u potrazi za novim alternativama, ali novoformirane stranke nisu uspele da izgrade novo rukovodstvo u ovom kontekstu. Na poslednjim nacionalnim izborima, stranka LDD izgubila je više od dve trećine svog biračkog tela. Stranka AKR je doživela sličan trend, od njenog odličnog prvog učinka ostvarenog 2007. godine, jedva da je prešla cenzus 2010. godine i to samo uz pomoć široke koalicije, od koje je najznačajnija Partija pravde (koja je sama na nacionalnim izborima održanim 2007. godine imala približno 10,000 glasova). Trend stranke AKR diskutovan je kasnije prilikom razmatranja efekata nove stranke.

AAK: Borba za probijanje regionalnih barijera

Uspeh Alijanse za budućnost Kosova (AAK) povezan je veoma puno sa njenim liderom. Tokom prvih godina, stranka AAK je imala stabilno biračko telo koje je uglavnom dolazilo iz opština metohijskog regiona, ali sa skromnim porastom u ukupnom broju glasova. U izbornoj trci za skupštinu na nacionalnom nivou održanoj 2007. godine ona je imala samo 1,200 glasova više u odnosu na period kada je počela po prvi put 2000. Učešće stranke AAK u vladi od 2004. do 2007. godine učinilo je da brojke ostanu nepromenjene, uprkos odsustvu njenog lidera i uprkos povezivanju istog sa lošim upravljanjem. Povratak Haradinaja u 2009. godini došao je u pravom trenutku da se osnaži njegovo biračko telo za lokalne izbore održane 2009. godine, udvostručujući glasove u trci za gradonačelnika i pridobijajući oko 35,000 glasova za lokalne skupštine u kratkom vremenskom periodu. Izbori na nacionalnom nivou održani 2010. godine našli su stranku AAK i njenog lidera u sred ponovnog suđenja čime je biračko telo ove stranke ponovo drastično opalo. Ovi trendovi jasno

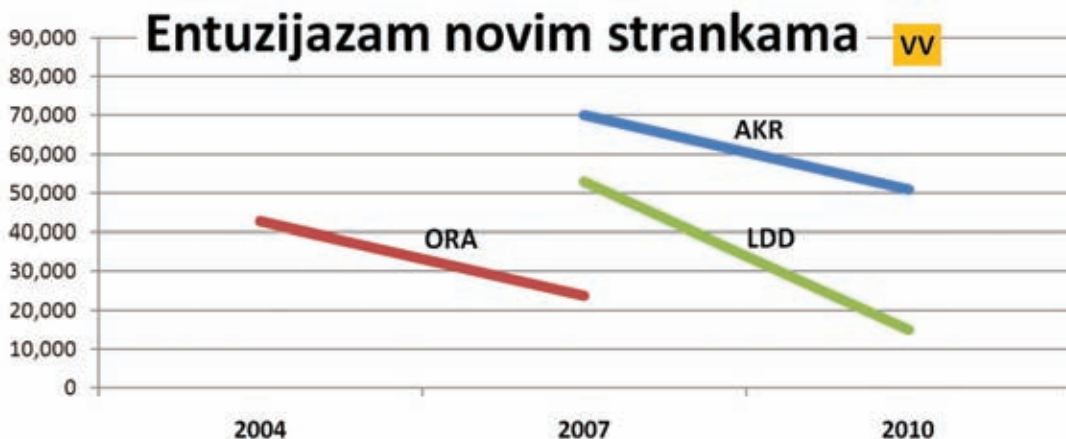
Grafikon 6: Broj glasova osvojenih od strane AAK i njegov proporcionalan udeo u ukupnom broju glasova od 2000. do 2010.

ukazuju da je lider stranke AAK bio najznačajniji faktor u pridobijanju podrške među biračkim telom tokom kratkog perioda u kome se nalazio na čelu vlade. Njeno biračko telo ima očigledan potencijal imajući u vidu sposobnost njenog lidera da vodi kampanju u izbornom procesu.

Skok u učinku stranke AAK u 2009. godini lako se objašnjava povratkom njenog lidera koji je bio deo lokalne predizborne kampanje 2009. godine. Sagledana kao jedna od tri najveće stranke, stranka AAK takođe je osetila pogodnosti većinskog efekta izbora za gradonačelnika i u 2007. godini, osvojila je više glasova u izbornim trkama za gradonačelnika i lokalnu skupštinu nego što je to slučaj na nacionalnom nivou sa razlikom od oko 6,000 glasova. U 2009. godini, ovaj efekat bio je čak veći. Uprkos dostizanju najviših nivoa ikada, stranka AAK osvojila je 30,000 više glasova u trci za gradonačelnika u odnosu na izbore za skupštinu na lokalnom nivou. Jaki kandidati za gradonačelnika u Đakovici, Suvoj Reci, Vučitrnu, Peći i čak Glogovcu pomogli su stranci AAK da poveća svoje biračko telo.

Nove stranke koje više nisu nove

Pad tri glavne stranke delimično je objašnjen nižim odzivom birača, ali i masivnom grupom ljutih birača koji su se zajednički opredeljivali za nove opcije. Nove stranke pojavile su se sa energičnošću ukazujući na kosovsku percepciju da politička scena nije konsolidovana i da je njen fluks poželjan. Uprkos cenzusu, glasovi osvojeni od strane novih stranaka koje su proizašle iz svakog izbornog ciklusa, ukazuju da pozamašan deo kosovskih birača redovno traga za novim alternativama nasuprot trima velikim i dobro ustanovljenim strankama (LDK, PDK i AAK).

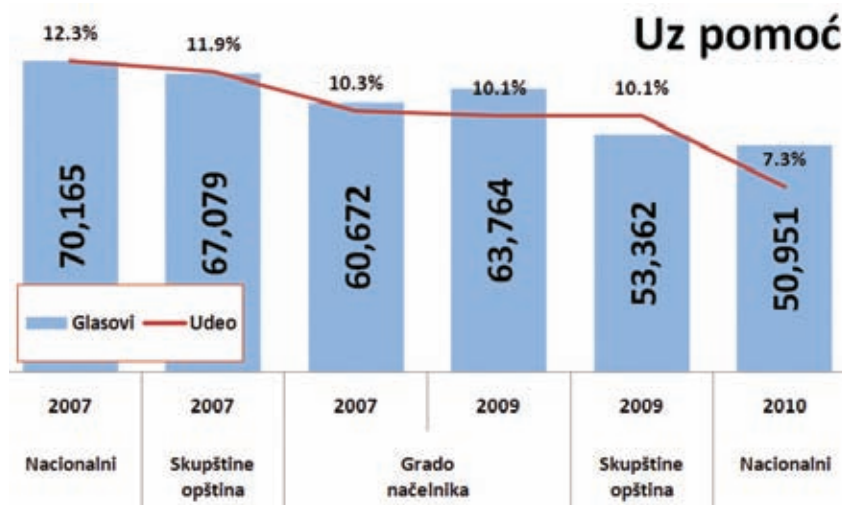
Grafikon 7: Trendovi tri nove političke stranke čiji je učinak izbledeo nakon imponantnog početka.

Tri značajne političke snage ušle su u Parlament udarno, da bi se na narednim izborima suočile sa smanjivanjem svoje biračke osnove. Objašnjenja za njihov pad su mnogostruka, od njihove nemogućnosti uspostavljanja mreže ogranaka, do objašnjenja koje zastupa i D4D da imajući u vidu da nemaju razgraničen profil, činjenica da je stranka nova brzo se zamenjuje novijim strankama koje stupaju na scenu. Neke stranke mogu prisvojiti neke od ljutih birača kao svoje lojalne birače, ali u nedostatku osećaja da su pronašli pravu stranku, većina birača napušta stranke zarad novih, svežijih opcija.

Reformistička stranka ORA kandidovala se po prvi put 2004. godine i uspela je da osvoji više od 43,000 glasova (6.2% svih glasova). Na narednim izborima održanim 2007. godine došlo je do uspostavljanja stranaka AKR i LDD, čime je stranka ORA izgubila polovinu prvobitnih glasova koje je osvojila 2004. Neki birači verovatno su se opredelili za stranku ORA zbog njenog specifičnog programa ali se većina opredelila za istu zbog novine koju su nosili, zastupanja grupa koje su smatrale

da su nedovoljno zastupljene i zapaženog potencijala za promenu. Za tri godine, stranka ORA izgubila je svoj sjaj i narednog puta većina se preusmerila ka stranci AKR. Na svu žalost za stranku ORA, uvođenje cenzusa od 5% ostavilo ih je van parlamenta.

Ulazak Alijanse Novo Kosovo (AKR) u izbornu trku 2007. godine promenilo je donekle konstelaciju političkih stranaka. Iako nije uspela da uđe u vladajuću koaliciju, stranka AKR je izašla iz ovog procesa kao treća najveća partija sa osvojenih 12.3% glasova na nacionalnom nivou, prelazeći i AAK. Stranka AKR je takođe jedna od jasnih dobitnika krize u okviru LDK. Međutim, uprkos činjenici da je stranka AKR bila u opoziciji, ovo joj nije pomoglo da ojača svoje redove niti joj je čak pomoglo da zadrži biračko telo koje je pridobila 2007. godine. Na izborima za skupštine opština održanim 2009. godine, u roku od dve godine, ona je izgubila skoro 10,000 glasova (u poređenju sa izbornom trkom za skupštine opština održanom 2007. godine). Pad se nastavio i stranka AKR bi imala istu sudbinu kao i stranka LDD da nije doprela do drugih stranaka i obrazovala široku koaliciju sa pet manjih stranaka i popularnih pojedinaca različitog profila. Proizašla Koalicija za novo Kosovo – KKR i dalje je imala oko 3,000 glasova manje u odnosu na broj glasova osvojenih od strane stranke AKR u 2009. godini. AKR je pridobio biračko telo samo u dve opštine, Đakovici i Orahovcu.

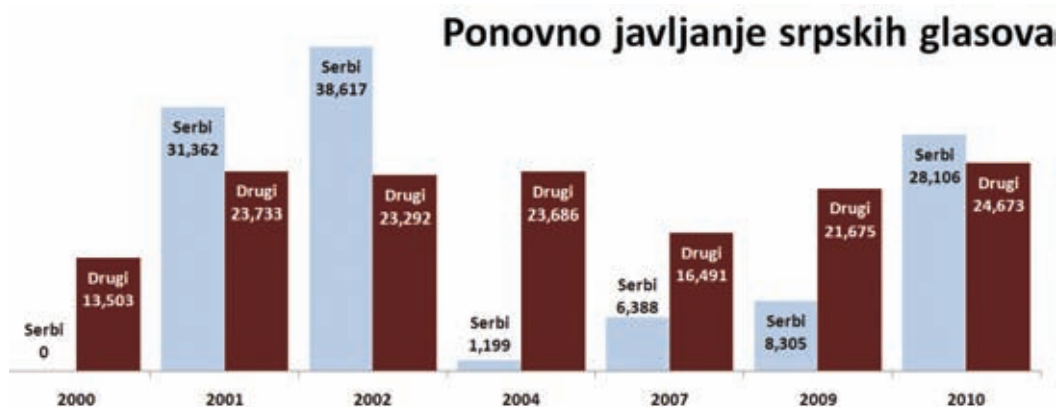
Grafikon 8: AKR i proporcionalan udeo glasova koje je osvojio.

AKR je takođe jedina stranka koja je osvojila manje glasova na izborima za gradonačelnika održanim 2007. u odnosu na izborne trke za skupštine opština. Njen slabiji učinak sa gradonačelnicima verovatno je direktan rezultat gubitka većinskog efekta, gde su glavne partije u prednosti. Uočavajući ovu slabost, stranka AKR se dogovorila sa strankom LDD da podrže uzajamno svoje kandidate za gradonačelnika. AKR se kandidovao u 13 trka za gradonačelnika uz podršku stranke LDD a LDD se kandidovao na 11 izbora za gradonačelnika uz podršku stranke AKR, dok su se u četiri opštine kandidovali jedan nasuprot drugog. Ova neformalna koalicija u trkama za gradonačelnika predstavlja razlog za skoro 13% od ukupnog broja glasova osvojenih od strane AKR i LDD.

Na poslednjim nacionalnim izborima održanim 2010. godine, pokret Samoopredeljenje (“Vetëvendosje”) prevazišao je učinak prethodno novih partija i ne pokazuje znake slabosti kao što je to bio slučaj sa prethodnim strankama. Više od 88,000 glasova (što predstavlja 12% od ukupnog broja glasova) učinilo ih je trećom najvećom partijom u zemlji. Dok se pokretu “Vetëvendosje” pripisuju zasluge na uspostavljanju i razvijanju njenih lokalnih ogranaka, ostaje da se vidi da li će fleksibilni birači i dalje sagledavati istu kao alternativu većdobro ustanovljenim partijama kao što je to bio slučaj još od 2000. godine.

BORBA ZA POSLEDNJA REZERVISANA MESTA

Trend kretanja broja srpskih birača u periodu od jedne decenije održavanja izbora pokazao je drastične promene u zavisnosti od političke situacije. Nijedna srpska stranka nije se kandidovala 2000. godine. Na prvim nacionalnim izborima održanim 2001. godine zabeležen je prvi odziv preko 31,000 srpskih birača, što se uglavnom pripisuje osnivanju “Koalicije Povratak”. Glasovi Srba i pripadnika ostalih manjinskih zajednica sačinjavali su 6.9% ukupnog broja glasova u 2001. Registracija većeg broja srpskih birača i lokalni karakter izbora održanih 2002. godine podigli su odziv na najviše nivoe učešća Srba.

Grafikon 9: Ukupan broj glasova birača iz reda srpske i ostalih zajednica u periodu od 2000-2010.

Nakon nemira koji su se odigrali 2004. godine, glasovi Srba pali su na manje od 1,200. Na izborima održanim 2007. godine uočen je manji porast pošto su izbori održani neposredno pred očekivano proglašenje nezavisnosti Kosova.

Na izborima 2010. godine zabeležen je najviši odziv birača iz reda nesrpskih zajednica i treći po redu najviši odziv birača iz reda srpske zajednice. Interesantno je primetiti da odziv srpske zajednice po prvi put ne prati političke i statusne trendove, već predstavlja trend koji samo može porasti u budućnosti. Porast koji je zabeležen u 2009. godini uopšteno predstavlja rezultat procesa decentralizacije. Percepcija da je nezavisnost Kosova nepovrativa stvorila jemoativaciju bezbeđivanja kontrole vlasti u njihovoj sredini. Jedan broj gradonačelnika iz reda srpske zajednice izabran je na lokalnim izborima održanim 2009. godine, što je doprinelo većem odzivu u 2010.

POSLEDICE GLAVNIH POLITIČKIH IZBORA

Manji broj žena izabranih svojim glasovima

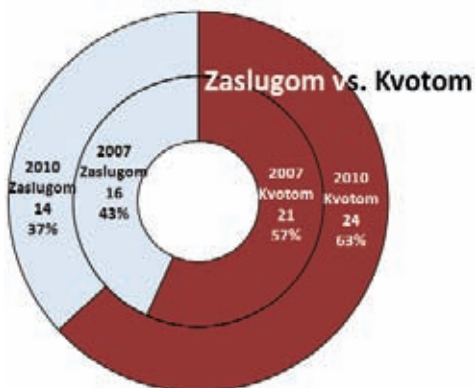
Kvota zastupljenosti polova od 30% dugo je bila karakteristika izbora na Kosovu. Iako su kvote

zastupljenosti polova ostale i dalje, u izbornom sistemu je ostvaren pomak sa zatvorenih na otvorene liste i sa jednog izbora na više izbora za kandidate, što je dalje iskomplikovalo primenu kvote zastupljenosti polova.

Kosovskom politikom dominiraju muškarci, ali uvođenje kvote zastupljenosti polova nije bilo podložno kontroverzi. Nedavne kontroverze pokrenute od strane odabranih pripadnika međunarodne zajednice usredsređuju se na činjenicu da je zamena muškaraca koji su osvojili veći broj glasova ženama koje su osvojile manji broj glasova problematična. Interesantno je istaći da ova sporna situacija nije nikada istaknuta od strane muškaraca političara u grupi od 21-24 koji su ispadali iz trke zbog žena sa manjim brojem glasova.

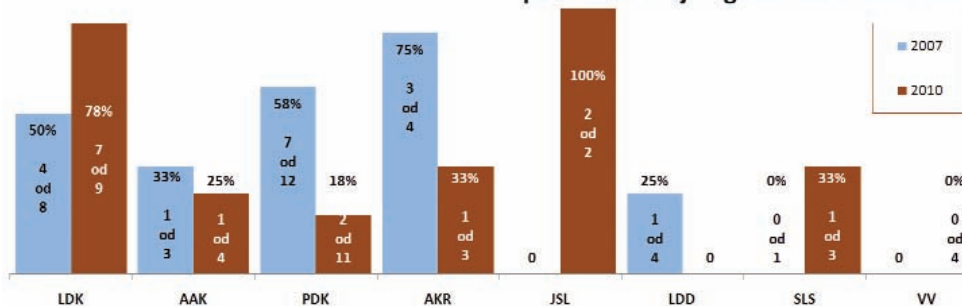
Od primene otvorenih lista, moguće je izmeriti stopu žena na funkciji poslanika koje su pobedile na izborima svojom zaslugom a ne kvotom. Izborni rezultati sa nacionalnih izbora održanih 2007. godine ukazuju na to da je 16 žena izabrano na funkciju poslanika (od ukupno 37) svojim glasovima i svojom zaslugom dok je drugih 21 žena dobilo funkciju poslanika u Skupštini Kosova zbog kvote zastupljenosti polova. U 2010. godini, tri žene više nego što je to bio slučaj u 2007. godini uživalo je u blagodetima kvote zastupljenosti polova dok je samo 14 žena izabrano na funkciju poslanika zaslugom.

Bliži pogled na učinak žena ostvaren po političkim strankama pokazuje da samo stranka LDK i u manjem obimu SLS imaju pozitivniji trend izbora žena zaslugom. U 2007. godini, četiri (od osam) žena na funkciji poslanika iz stranke LDK izabrano je zaslugom. U 2010. godini, ovaj broj se povećao na tri četvrtine (7 od 9). Stranka AAK imala je jednu ženu koja je izabrana na funkciju poslanika na svakim izborima (1 od 3 u 2007, i 1 od 4 u 2010). Više od polovine od 12 žena na funkciji poslanika iz stranke PDK izabrano je zaslugom u 2007, čime je zabeležen najoštrij pad na samo 2 u 2010. Broj od 3 žene iz stranke AKR izabrane na funkciju poslanika 2007. godine pao je na samo jednu u 2010. Šampion među ženama koje su izabrane zaslugom bila je Jedinствена Srpska Lista čije su obe kandidatkinje izabrane na funkciju poslanika svojom zaslugom.

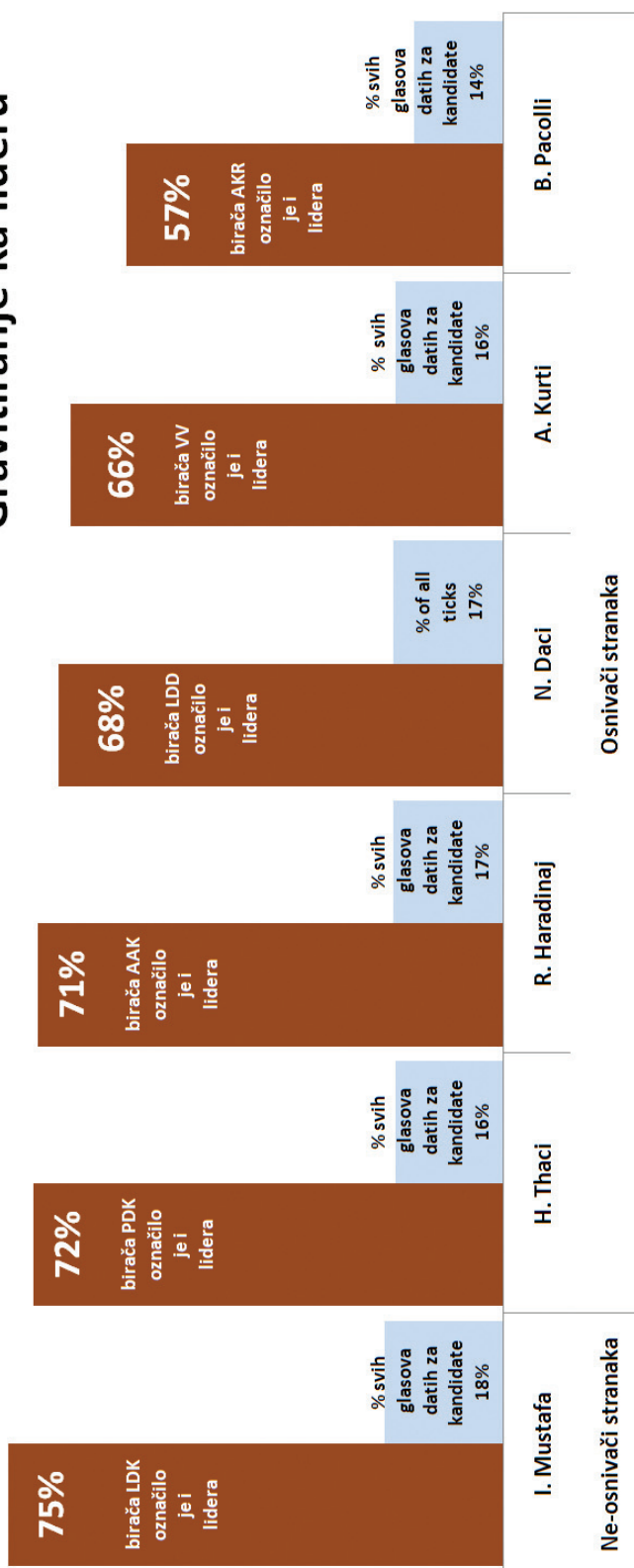
Grafikon 10: Broj žena izabranih kvotom i onih izabranih zaslugom 2007. i 2010.

Procenat žena izabranih na funkciju poslanika svojim glasovima 2007 i 2010

Grafikon 11: Procenat i broj žena izabranih na funkciju poslanika svojim glasovima.

Gravitiranje ka lideru

Grafikon 12: Prva kolona: Procenat birača koji su označili i predsednika stranke kao jedno od 5 imena. Druga kolona: glasovi predsednika kao procenat svih glasova osvojenih od strane svih kandidata kolektivno.

I dalje zavisne od lidera

Identitet političkih stranaka u poslednjoj deceniji snažno je povezivan sa identitetom njihovog lidera. Kosovske stranke su nove i nemaju političku ideologiju, te su podložne kontroli i njihov učinak se pripisuje uspehu njihovog lidera.

Međutim, nije slučaj da svi lideri još uvek drže pod kontrolom stranke koje su uspostavili, uz stranku LDK koja je prošla kroz buran proces ali je nedavno izabrala novog lidera koji je uspeo da preobrati ovaj trend. Svim izuzev jedne stranke i dalje upravljaju njihovi osnivači, a stranka LDK jedina je kojom upravlja predsednik koji nije njen osnivač ali koji je pobedio u interno demokratskom procesu. Interesantno je nakon toga primetiti da je ovo jedini predsednik koji nije osnivač političke stranke a koji je osvojio najveći broj glasova partije od svih pošto je uspeo u celosti da povрати neke od ranije izgubljenih birača stranke. Na poslednjim nacionalnim izborima održanim 2010. godine, tri od četiri birača stranke LDK označilo je novog lidera, Isu Mustafu, kao jednog od pet mogućih lica za koja su se birači opredelili kao kandidata za Skupštinu Kosova. Više od 18% svih znakova (gde se svaki znak tretira kao jedan glas za datog kandidata) biračkog tela stranke LDK dato je Isi Mustafi. Ovo ukazuje na to da birači stranke LDK u velikoj meri odobravaju novog lidera ali takođe može ukazati na to da stranka LDK u velikoj meri zavisi od svog lidera pošto je veliki deo njegovog biračkog tela glasao upravo za njega. Ostaje da se vidi da li će ovaj trend naslutiti da će i stranka LDK zavistiti od svog lidera samo sa drugačijim imenom, ili da možda nakon Rugovine smrti, stranke moraju postati demokratskije kako bi preživlele i da je sada stranka LDK počela donekle da uživa u blagodatima ovog procesa.

Lideri stranaka PDK i AAK uspeli su da osvoje glasove više od 70% birača svojih stranaka. Njihovi glasovi ostali su neosporeni od uspostavljanja njihove stranke i zasigurno ne gube svoju biračku bazu. Haradinaj i Thaci dobili su 17% odnosno 16% svih glasova datih kandidatima njihove stranke i ovo je naznaka da lider dobija veliki deo njima datih glasova.

Čak je za lidera novoformirane stranke, pokreta Vetëvendosje, glasalo 66% svih njihovih birača i slično kao i Thaci i Haradinaj isti je osvojio oko 16 % svih glasova za kandidate datih od strane njihovog biračkog tela. Međutim, Vetëvendosje je stranka koja tvrdi da odlučuje konsenzusom i da ima konzistentnu platformu politike, koja može poslužiti kao alternativni motiv za potvrđivanje ozbiljnosti ove stranke, a ne samo njeno rukovodstvo. Za lidera stranke AKR, Behxheta Pacollija, glasalo je 57% birača koji su glasali za Koaliciju za novo Kosovo (KKR), što se objašnjava prirodnom koalicije sačinjene od šest stranaka obrazovane 2010. godine i činjenicom da je prirodno da birači manjih političkih stranaka glasaju za svoje favorite.

Razmatranje dizajna glasačkog listića

Ovi trendovi takođe mogu biti objašnjeni tehničkom prirodnom dizajna glasačkog listića i nekim od posledica istog koje direktno proizilaze iz odabranog izbornog sistema. Sistem otvorene liste koji tretira Kosovo kao jednu izbornu jedinicu koristi liderstvu na nesrazmeran način. Umesto 110 praznih polja na glasačkom listiću (dok birači moraju da pogledaju knjižicu sa imenima kako bi videli koji broj odgovara kom imenu) lakše je da se umesto toga glasa direktno za najviše partijsko rukovodstvo.

U nedostatku izbornih jedinica, mogućnost glasanja za više od jedne osobe uvedena je kako bi se sprečilo da birači budu u dilemi da li da glasaju za čelnika stranke ili za svog lokalnog favorita. Sistem sa jednim izborom morao bi da stavi centralno rukovodstvo naspram različitih uticajnih regionalnih lidera.

Ocenjeno je da bi veći broj izbora na raspolaganju uticao da se spreči nezdrava unutrašnja konkurencija i da bi povećao verovatnoću da žene i lokalni lideri osvoje značajan broj glasova. Međutim, aktuelni sistem i dalje je nesrazmerno koristan moćnom rukovodstvu sa pristupom masovnim medijima i finansijskim sredstvima i u praksi stvara konkurenciju na dva nivoa.

Birači sve više cene otvorene liste

Otvorene liste uvedene su na izborima održanim 2007. godine i uticale su na način izbora mnogih kandidata, način na koji vode svoje kampanje i način na koji se pozicioniraju u parlamentu nakon što su izabrani. Otvorene liste predstavljaju priliku da birači odluče koji predstavnici političke stranke će ih zastupati.

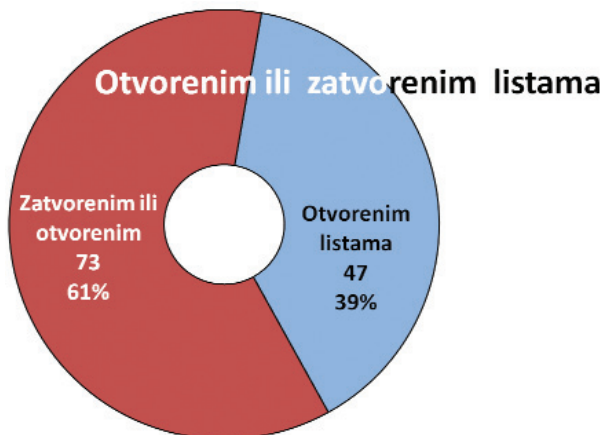
Predstavljeni podaci ukazuju na to da otvorene liste imaju prilično dobar uticaj omogućujući da približno 40% poslanika bude izabrano samo zahvaljujući otvorenim listama. Ovo i dalje ostavlja više od 60% onih koji bi bili izabrani u sklopu bilo kog sistema, otvorenog ili zatvorenog. Efekat je više naglašen za veće stranke, sa 48%

poslanika iz

Skoropolovina-poslanika iz reda četiri najveće stranke ne bi bila izabrana da su stranačke liste bile u skladu sa preferencijama stranačkog lidera.

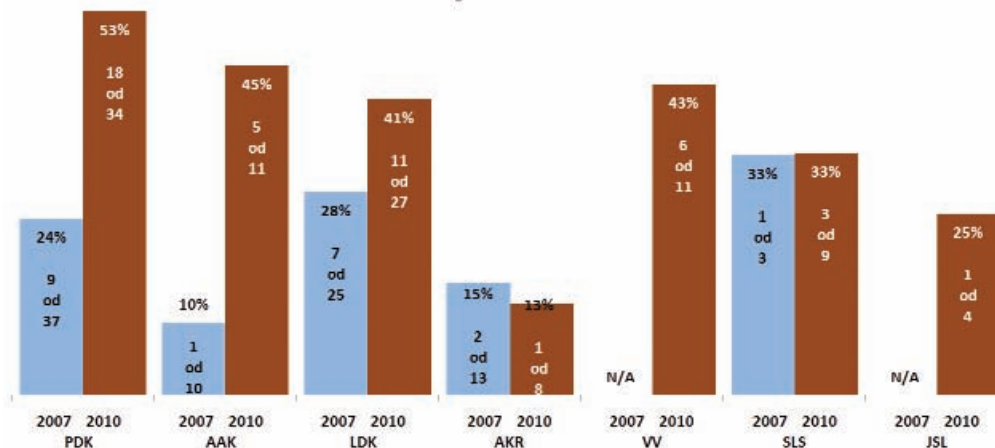
reda velikih stranaka koji su izabrani zahvaljujući otvorenim listama.

Broj poslanika izabranih putem otvorenih lista jasno je u porastu među glavnim strankama. Stranka LDK je imala najveći broj poslanika koji su izabrani otvorenom listom 2007. godine, što je razumljivo imajući u vidu osporeno upravljanje ovom strankom, kroz koje je LDK prolazio. Broj poslanika stranke LDK koji su izabrani otvorenom listom porastao je sa 7 (od 25) na 11 (od 27). Broj poslanika stranke PDK koji su izabrani otvorenom listom udvostručio se sa 9 na 18 (24% na 53%), što znači da se preferencije birača nisu poklapale sa preferencijama same stranke. Izbori birača čine se više usklađenim sa procenama stranaka AAK i AKR gde je samo 1 odnosno u drugom slučaju 2 poslanika izabrano usled otvorene liste. Birači stranke AAK ostvarili su najupečatljiviji napredak kada govorimo o otvorenoj listi sa 10% (jedan poslanik od 10) na 45% (5 poslanika od 11). Jedina stranka koja je imala manji broj ljudi izabranih

Grafikon 13: Broj poslanika izabranih zahvaljujući otvorenim listama nasuprot onima koji bi bili izabrani i zatvorenim listama (2010).

Veći broj izabranih otvorenom listom

Grafikon 14: Udeo poslanika izabranih zahvaljujući otvorenoj listi – 2007. i 2010.

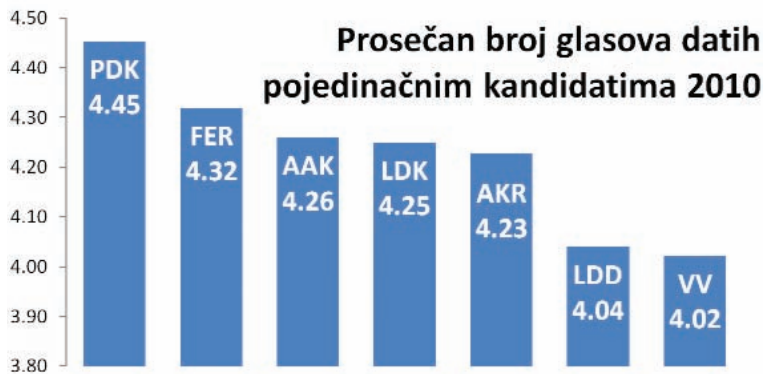

otvorenom listom u 2010. godini bila je stranka AKR, verovatno usled njene sve manje veličine. Javno je da je uticaj otvorenih lista veći kada se raspodeljuje veći broj poslaničkih mesta, dok je efekat manji opadanjem veličine samih stranaka.

Vetëvendosje ima otprilike istu stopu kandidata izabranih otvorenom listom kao što je to slučaj sa strankama LDK i AAK sa 6 od 11 poslanika koji su izabrani putem otvorenih lista.

'Višestruki' glasovi i neispravni glasački listići

Nisu svi birači iskoristili mogućnost da daju pet glasova na svom glasačkom listiću. Nekoliko video zapisa i beskraje priče ukazuju na to da je ova opcija zloupotrebljavana od strane članova biračkih odbora kako bi pogurali svoje vlastite stranačke favorite. Glasački listići smatraju se važećim čak i

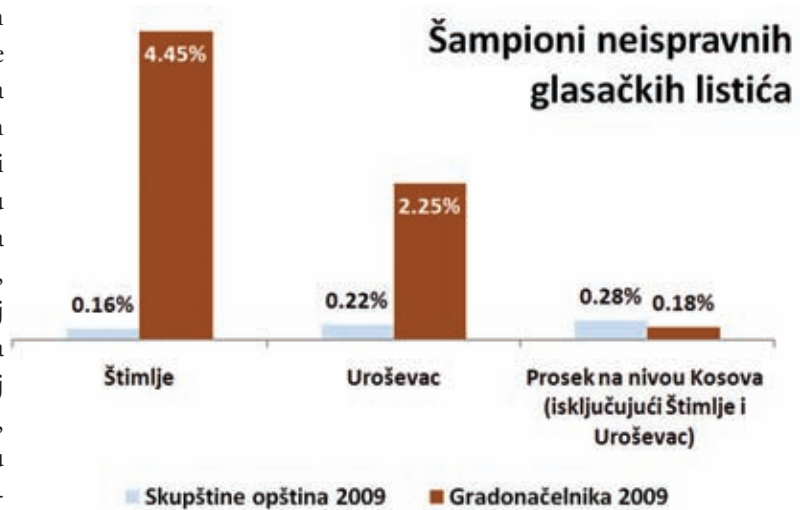
ukoliko je označeno samo jedno ime, ili čak ako nema nijednog, sve dok je izbor za stranku jasno označen. Prirodno, neki glasački listići imali su manje od pet označenih glasova za kandidate.

Bliži pogled na ovo pitanje ukazuje na to da su, u proseku neke političke stranke imale veći broj glasova datih kandidatima u odnosu na ostale, gde veće stranke imaju u rasponu od 4.02 glasa za kandidata do

Grafikon 15: Od pet mogućih glasova za kandidate za poslanike.

4.45 glasova za kandidata po važećem glasačkom listiću. Neke stranke su možda imale motivisanije i pismenije birače, ali ovo takođe može ukazati na činjenicu da su neke stranke imale veći broj članova biračkih odbora koji su mogli dodati ove glasove. Demokratska partija Kosova ima najveći

prosek od 4.45 glasova datih kandidatima po glasačkom listiću, što znači da je neverovatnih 9 od 10 birača stranke PDK označilo svih pet kandidata. Isključujući FER, što je veći udeo među članovima biračkih odbora (što prati veličinu stranaka), time je veći prosečan broj glasova datih kandidatima date stranke. Uz manji broj članova biračkih odbora, stranke LDD i VV imaju u proseku oko 4 glasa za kandidata. Ovo je najveća oblast u kojoj su potrebna poboljšanja a koje potpada

Grafikon 16: Neuobičajeno visoka stopa neispravnih glasačkih listića na izborima za gradonačelnika u Štimlju i Uroševcu.

pod direktnu odgovornost CIK-a koji bi trebalo da istraži mogućnosti slanja članova biračkih odbora iz oblasti koje se razlikuju od lokacija kojima upravljaju.

U 2009. godini, CIK je po prvi put započeo da izveštava o neispravnim glasačkim listićima. Pre 2009. godine, neispravni glasački listići su najverovatnije uključivani zajedno sa nevažećim glasačkim listićima tako da se ova kategorija ne može uporediti sa ranijim izborima. Na poslednjim izborima održanim 2010. godine, neispravni glasački listići imaju relativno nizak prosek javljanja, konkretno 0.17% svih glasova.

Pomniji pogled na broj neispravnih glasačkih listića sa lokalnih izbora održanih 2009. godine jasno ukazuje na vandalizam sa glasačkim listićima kojima je glasano na izborima za gradonačelnika 2009. godine. Logično, trebalo bi da postoji veći broj neispravnih glasačkih listića na izborima za lokalnu skupštinu pošto su oni komplikovaniji u odnosu na glasačke listiće na izborima za gradonačelnika.

Gledano u celosti, na izborima za gradonačelnika održanim 2009. godine zabeležena je viša stopa neispravnih glasačkih listića (0.35%) u poređenju sa njihovim brojem na izborima za skupštine opština (0.27%). Izuzev Štimlja i Uroševca, sve druge opštine imale su niži broj neispravnih glasačkih listića na izborima za gradonačelnika u odnosu na njihov broj na izborima za skupštine opština. U Štimlju i Uroševcu, neispravni glasački listići nekoliko su puta bili veći od proseka na nivou Kosova. Skoro 4.5% svih glasova kojima je glasano za kandidate za gradonačelnika u Štimlju bili su neispravni. Da nema problema sa pismenošću birača iz Štimlja dokazuje činjenica da je na izborima za skupštine opština, broj neispravnih glasačkih listića bio niži u odnosu na prosek na nivou Kosova. Isti fenomen javio se u Uroševcu i njihova geografska blizina može takođe objasniti putanju napredovanja koja se, nadamo se, neće proširiti na druge opštine u budućnosti. Ovo ukazuje nesumnjivo da su u ove dve opštine postojale grupe organizovane od strane same stranke koje su učinile neispravnim glasačke listiće drugih političkih stranaka.

Nevažeći glasački listići: Prikaz postepeno ostvarenog napretka

Stopa nevažećih glasačkih listića imala je oscilacije i ponekada je dostizala alarmantne nivoe. Nevažeći glasački listići takođe mogu predstavljati osetljivo pitanje pošto predstavljaju znak uskraćivanja prava glasa polu-pismenim biračima i ukazuju na njihovu potencijalnu zloupotrebu. Promene u izbornim propisima tokom poslednje decenije imale su oštar efekat na stopu nevažećih glasačkih listića. Čim sistem postane složeniji, stopa nevažećih glasačkih listića raste, ali kada su nastavljeni određeni glasački procesi, stopa nevažećih glasačkih listića se smanjivala. Ono što odmaže u svemu ovome jeste da su vlasti često menjale definiciju nevažećih glasačkih listića.

Nevažeći glasački listići				
Izborne godine		Prosek	Najviši	Najniži
Skupštine opština	2000	4.7%	Kosovo Polje (9.7%)	Istok (2.5%)
Nacionalni	2001	1.5%	Leposavić (2.7%)	Dečan (0.9%)
Skupštine opština	2002	1.2%	Dragaš (3.4%)	Dečan (0.8%)
Nacionalni	2004	1.0%	Dragaš (2.0%)	Dečan (0.6%)
Nacionalni	2007	5.6%	Uroševac (7.7%)	Glogovac (3.6%)
Skupštine opština	2009	7.9%	Uroševac (11.7%)	Novo Brdo (3.6%)
Grado načelnika	2009	1.5%	Glogovac (5.6%)	Vučitrn (0.6%)
Nacionalni	2010	3.8%	Ranilug (7.6%)	Istok (2.5%)

Nije iznenađujuće da su nevažeći glasački listići dostigli skoro 5% u 2000. godini uglavnom zbog toga što su ovo bili prvi ikada održani izbori. Stopa nevažećih glasačkih listića pala je u 2001, 2002. i 2004, uglavnom zbog uvođenja zatvorenih lista ali i zbog efekta procesa učenja.

Na izborima održanim 2007. godine zabeležene su do tada neviđene stope nevažećih glasačkih listića, iz dva glavna razloga: (a) troje izbora održano je istovremeno, i (b) uvođenje otvorenih lista sa 10 izbora. Skoro 57,000 (ili odziv od 6.1%) glasačkih listića proglašeno je nevažećim a skoro 22,000 glasačkih listića bilo je nepopunjeno, sačinjavajući 3.8% odziva.

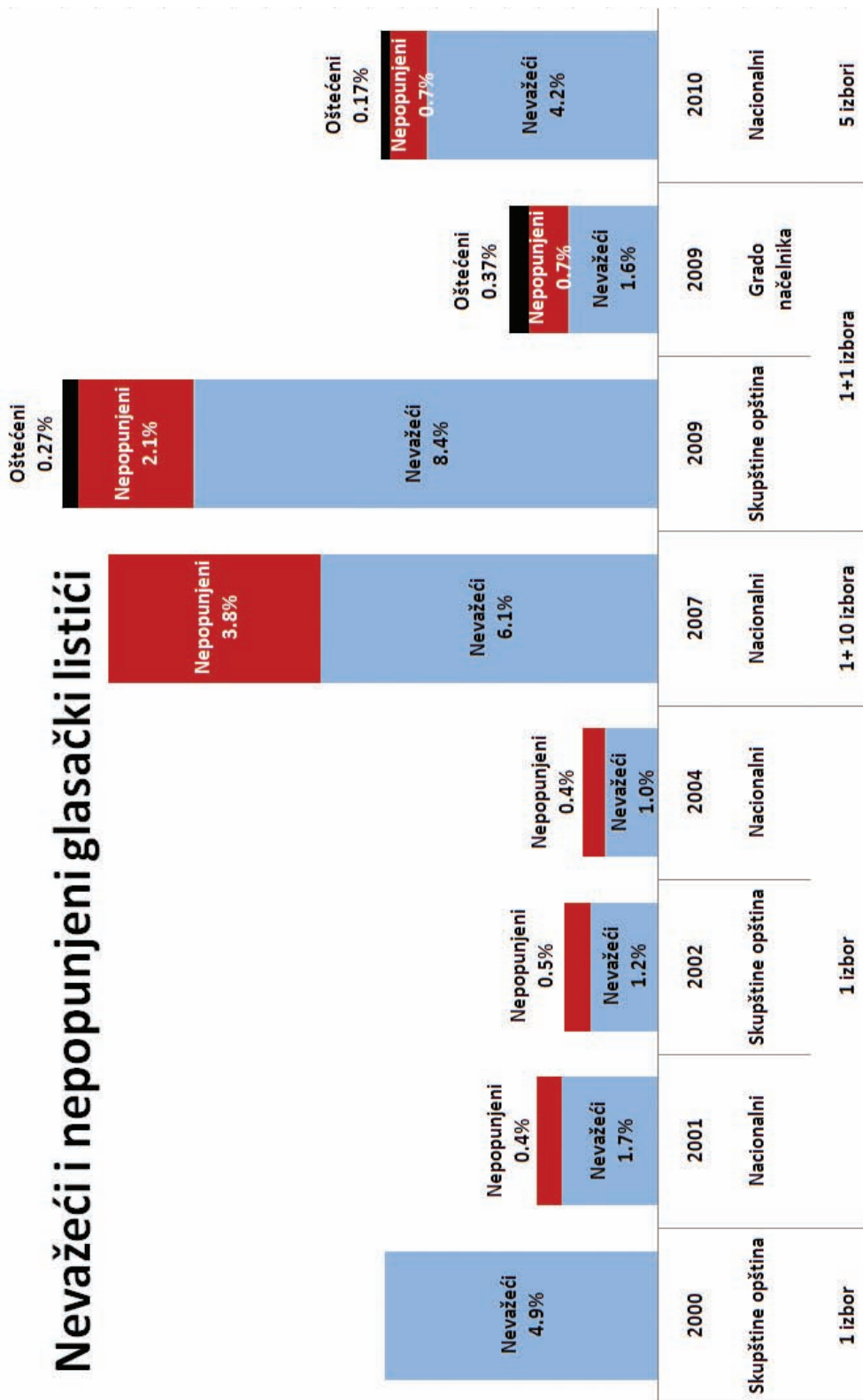
Liste su ostale otvorene i 2009, ali je broj izbora smanjen na 5. Bez obzira na isto, stopa nevažećih glasačkih listića povećala se na 8.4% dok je stopa nepopunjenih glasačkih listića opala na 2.1%. Stopa nevažećih glasačkih listića mnogo je viša u okviru uslovnog glasanja.

Nepopunjeni glasački listići				
Izborne godine		Prosek	Najviši	Najniži
Nacionalni	2001	0.44%	Leposavić (0.9%)	Priština (0.3%)
Skupštine opština	2002	0.45%	Podujevo (2.0%)	Priština (0.2%)
Nacionalni	2004	0.39%	Mališevo (2.3%)	Glogovac (0.08%)
Nacionalni	2007	3.50%	Lipljan (7.4%)	Srbica (0.4%)
Skupštine opština	2009	1.95%	Junik (4.3%)	Ranilug (0.18%)
Grado načelnika	2009	0.64%	Klokot (32.9%)	Srbica (0.2%)
Nacionalni	2010	0.63%	Junik (1.5%)	Ranilug (0.12%)

Na izborima za gradonačelnika u istom izbornom ciklusu (2009) postojalo je četiri puta manje nevažećih glasačkih listića (2.3% uključujući nepopunjene glasačke listiće). Na poslednjim izborima održanim 2010. godine stopa nevažećih glasačkih listića prepolovila se, što se uopšteno objašnjava korišćenjem istog sistema i organizovanjem samo jednih izbora. Nevažeći glasački listići više se ne mogu koristiti kao argumenat protiv otvorenih lista.

Nepopunjeni glasački listići doživeli su sumnjiv skok sa uobičajene stope koja se kretala između 0.4-0.6% do 3.5% prosečno među opštinama. Opština Priština prvobitno je imala jednu od najnižih stopa nepopunjenih glasačkih listića, ali ova prestižna nagrada sada ide efikasnim članovima biračkih odbora u Srbici.

Nevažeci i nepopunjeni glasački listići

Grafikon 17: Udeo nevažecih i nepopunjenih glasačkih listića u periodu od 2000. do 2011.

ZAŠTO JOŠ UVEK IMAMO USLOVNO GLASANJE I GLASANJE PUTEM POŠTE?

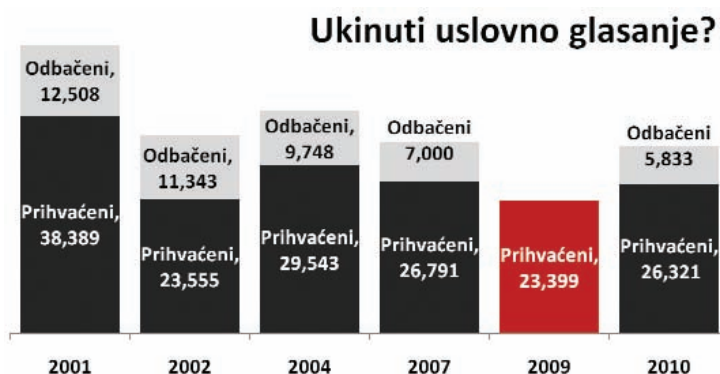
Glasovi onih koji brane uslovno glasanje danas su retki uglavnom zbog njihovog velikog potencijala za manipulacije i dugog vremenskog perioda koji je potreban za njihovo prebrojavanje. Međutim, problemi u vezi sa biračkim spiskom zahtevaju korišćenje uslovnog glasanja.

Uprkos brojnim problemima koji se pripisuju uslovnom glasanju, ovaj način još uvek

predstavlja jednu od opcija za birače. Pre prebrojavanja, svaki uslovni glasački listić proverava se kako bi se osiguralo da birač nije glasao na nekoj drugoj lokaciji. Ukoliko se utvrdi da je birač koji je glasao uslovno to učinio na nekom drugom biračkom mestu, uslovni glasački listić se odbacuje. Ukoliko je neko glasao u nečije ime (kao što se uobičajeno dešava u nekolicini opština gde odziv birača premašuje 60%), uslovni glasovi stvarnih birača mogu se na kraju odbaciti. Oko jedne trećine uslovnih glasačkih listića odbačeno je 2001. godine dok je ovaj broj pao na manje od jedne petine 2010.

Grafikon 18: Procenat uslovnih glasačkih listića.

Grafikon 19: Stopa prihvatanja uslovnih glasačkih listića.

od 3.5% po opštini u 2009. U 2010, prosek uslovnih glasačkih listića za opštine sačinjavao je 4.3% ukupnog broja glasova. Na svim izborima, najveći procenat uslovnih glasačkih listića zabeležen je u

Uslovni glasački listići kojima je glasano na izborima održanim 2001. godine zauzimali su prosek od 6.3% svih glasačkih listića kojima je glasano, i nalaze se u rasponu od 4.8%, što je najnižiprocent u Kačaniku do Leposavića sa najvišim procentom uslovnih glasačkih listića (12.5%). Procenat uslovnih glasačkih listića smanjio se postepeno na prosek

Uslovni glasački listići				
Izborne godine		Prosek	Najviši	Najniži
Nacionalni	2001	6.33%	Kačanik (4.8%)	Leposavić (12.5%)
Skupštine opština	2002	4.91%	Štimlje (2.3%)	Novo Brdo (12.8%)
Nacionalni	2004	5.62%	Dečan (2.4%)	Zvečan (44.0%)
Nacionalni	2007	5.38%	Dečan (2.3%)	Leposavić (72.8%)
Skupštine opština	2009	3.47%	Srbica (1.7%)	Zvečan (35.7%)
Nacionalni	2010	4.34%	Dečan (1.9%)	Leposavić (47.8%)

opštinama sa srpskom većinom, uglavnom u tri opštine na severu Kosova gde su uslovi za glasanje uopšteno riskantni, kao i usled populacionog kretanja Srba koji su se preselili u severni deo Kosova nakon rata, daleko od opština u kojima su registrovani.

Ukupan broj glasačkih listića za glasanje putem pošte			
Vrsta izbora	Godina	Putem pošte	Udeo u glasovima
Nacionalni	2001	27,788	3.46%
Nacionalni	2004	3,806	0.54%
Nacionalni	2007	6,233	0.99%
za gradonačelnika	2007	5,491	0.93%

Još jedna slična kategorija koja je još više izlišna u odnosu na uslovno glasanje jeste glasanje putem pošte. Biračko telo sačinjeno je od mnogih registrovanih birača koji žive u inostranstvu i kojima je opcija glasanja putem pošte bila na raspolaganju od 2001. godine. Namera pružanja ovako skupog ali neiskorišćenog rešenja jeste da se izbegne uskraćivanje prava glasa biračima u inostranstvu. Glasanje putem pošte počinje nekoliko nedelja unapred kako bi glasovi mogli biti prebrojani na dan prebrojavanja redovnih glasačkih listića. Na nacionalnim izborima održanim 2001. godine ovaj postupak glasanja iskorišćen je od strane skoro 28,000 registrovanih birača u dijaspori i glasački listići za glasanje putem pošte sačinjavali su oko 3.5% celokupnog odziva birača. Pošto CIK ne objavljuje redovno podatke o glasačkim listićima kojima je glasano putem pošte, nismo bili u mogućnosti da navedemo procenat glasačkih listića za glasanje putem pošte na izborima održanim 2002. godine, na lokalnim izborima 2007. i na izborima održanim 2009. i 2010. godine. Glasanje putem pošte udvostručeno je sa skoro polovine procentualne vrednosti iz 2004. na skoro potpunu procentualnu vrednost u 2007.

Imajući u vidu takođe veliku količinu resursa i vremena uloženog u pružanje ovakvog vida glasanja koji se koristi od strane manje od 1% birača, tokom godina su isticani mnogi glasovi za ukidanje ovakvog vida glasanja, barem na opštinskim izborima.

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare dhe Universitare e Kosovës

324(496.51)2000/2010

Analiza izbornih trendova od 2000-2010. godine /
[Institut Demokratija za Razvoj]. - Priština : Institut
Demokratija za Razvoj, 2010. – 32 f. : ilustr. me ngjyra ;
26 cm.

ISBN 978-9951-608-02-2

Podržali:

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

INSTITUTE FOR
Sustainable
Communities

ISBN 978-9951-608-02-2

9 789951 608022